

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д.ик. н. Иван Мартинов Сираков – пенсионер, Институт по аграрна икономика към Селскостопанска академия на материали представени по конкурса за получаване на академична длъжност „Професор” в професионално направление 3.8. „Икономика, научна специалност „Икономика и управление (на земеделските стопанства), обявен в Държавен вестник бр. 62 от 29.07.2014 г.

В конкурса за академична длъжност „Професор” в професионално направление 3.8. „Икономика, научна специалност „Икономика и управление (на земеделските стопанства), обявен в Държавен вестник бр. 62 от 29.07.2014 г. за нуждите на отдел „Икономика и управление на земеделските организации” към Институт по аграрна икономика, единствен кандидат е доц. д-р Димитър Николов Николов от Институт по аграрна икономика.

1. Предоставени научни трудове и публикации.

В списъка на научната продукция на кандидата след избора му за доцент предложени за рецензиране се съдържат 89 заглавия с общ обем 1563 страници (97 печатни коли), от които самостоятелни монографии, и раздели в колективни монографии, книги, студии и статии 27 заглавия с общ обем 662 страници (41 печатни коли).

За публикациите в съавторство са представени разделителни протоколи.

На чужди езици (английски) са публикувани 165 страници (10 печатни коли) като това са публикации в колективни монографии, книги и студии – 8 броя, научни списания – 7 броя и доклади от международни конференции – 14 броя.

Предложените за рецензиране научни трудове по своя характер могат да бъдат групирани по следния начин:

- Участия в монографии, книги и студии – 41 броя, като една от тях е самостоятелна монография и свързани с нея 4 публикации. В чужбина са публикувани 8 броя. Общият брой на страниците е 1263, в това число самостоятелно участие е 629 страници (39 печатни коли);
- 34 броя статии в научни списания, от които със самостоятелно участие и като водещ автор 21 броя със 140 страници (8,7 печатни коли);
- 14 броя доклади от международни конференции с обем 51 страници (3,2 печатни коли);

- Публикации в издания с импакт-фактор: 5. Цитирания: 27 (16 в чужбина), както и цитирания в издания с импакт-фактор: 5. **14** публикации в **B Google Scholars**., **h-index: 2**;

Тематичната насоченост на предоставената за рецензиране научна продукция отговаря на изискванията на обявената специалност по конкурса.

Изготвената справка за приносите съответства на същността и съдържанието на посочените в нея публикации.

Обемът на научната продукция като брой публикации и печатни коли е голям. Основната част от публикациите са направени през последните 10 години и отразяват едни от най-важните проблеми на земеделието през това време. Кандидатът има и достатъчен брой публикации, издадени в периода след доцент.

В качествено отношение рецензираните публикации третираат важни проблеми на развитието на земеделието. Успоредно със своята актуалност те имат и научна стойност, с което допринасят за обогатяването на аграрикономическата наука и развитието на земеделската практика.

Това общо представяне на кандидата разкрива неговото успешно хармонично развитие като изграден научен работник и преподавател с нужните теоретико-педагогически познания и умения.

2. Обща характеристика на научно-изследователската и научно-приложната дейност.

Тематичната област по която е работил и работи кандидатът е научно и социално значима. Това се предопределя от значението на икономиката и управлението на земеделските стопанства. Изследванията засягат процесите, които протичат в управлението на земеделските стопанства. Основно внимание в публикациите на кандидата е отделено на финансовите механизми и инструменти за развитие на селските райони, практически инструментариум за отчети и **анализи**, свързани с управлението на фермите и прилагането на брутния марж, анализ на наличните инструменти за управление на риска в земеделието в България, както и оценка на въздействието им по отношение на ефективността при стабилизирането на доходите на земеделските производители.

Необходимо е да се подчертае факта, че кандидата е изследовател, който реагира на потребностите на социалната практика, като не само разработва актуални проблеми, но се проявява като внедрител и популяризатор на селскостопанската наука.

3. Оценка на преподавателската и другата дейност на кандидата.

Основната дейност на кандидата доц. Николов е свързана с извършване на научни изследвания. Успоредно с това от 2001г той се занимава и с подготовка на студенти и специалисти от практиката. Той е опитен лектор, с добра подготовка и знания, които отговарят на съвременните изисквания. Тоя води следните магистърски курсове: „Мониторинг и последващ контрол на инвестиционните проекти” и „Финансов мениджмънт”, катедра Счетоводство, финанси и статистика, Аграрен университет, гр. Пловдив. Преди това има подобни курсове в УНСС: “Финанси на земеделското стопанство” УНСС, Стопански колеж, “Аграрно кредитиране”, УНСС, департамент “Агробизнес” , "Финанси на фирмата" Стопанския колеж на УНСС, "Информатика", Стопанския колеж на УНСС .

Признание за международните изяви на кандидатът е седмото място през 2014г, сред икономистите в България по брой свалени публикации съгласно ранжирането направено в IDEAS/RePEc (най-голямата база библиографични данни в икономиката).

Доц. Николов е осъществил ръководство на двама докторанти: Жени Начева-задочен докторант в ИАИ (2002-2006г.), която е защитила и Галя Атанасова – редовен докторант в ИАИ (2005-2010г.), отчислена с право на защита.

Кандидатът е член на редколегията на научно списание „Икономика и управление на селското стопанство”, Селскостопанска академия (от 2012г.), от 2014 г. е негов отговорен редактор.

Кандидатът е член на Научния съвет на ИАИ от 2002г, а от 2014г. е председател на Научния съвет на ИАИ.

Доц. Николов е печелил престижни академични стипендии: през 2005г.-2006г. Европейска комисия, СИЦ, ИПТИ, Севиля, Испания, 1996г. EU PHARE ACE Fellowship и 1992г. US Cochran Scholarship.

Кандидатът има многочислени консултации и проекти за МЗХ, ФАО на ООН, Европейска Комисия, Световна банка, ДГРВ, ГТЦ и др. Участие в разработване на стратегия за развитие на НКС „Евростарт” на земеделските кредитни кооперации до 2007г. и до 2020г. Участие в разработването на стратегията за развитие на НССЗ до 2014г. Успоредно с това участва от 2012 г. в съвместни семинари с НССЗ за обучение на земеделските производители по следните теми: „Управление на риска при изпълнение на бизнес-планове на полу-пазарните стопанства, младите фермери и модернизация на ЗС”; „Управление на земеделското стопанство”; „Маркетинг на земеделското стопанство” и др. свързани с управление на земеделските стопанства. Освен това доц. Николов е търсен експерт към Дирекция РСР на МЗХ.

Кандидатът има участие като ръководител в 16 научни проекта в страната от общо 18. Доцент Николов участва в 24 международни проекти, от които един като ръководител.

4. Основни научни и научно-приложни приноси, съдържащи се в разработките на кандидата.

За по-пълна и цялостна оценка, публикациите на кандидата могат да се групират в следните по-важни направления, които са свързани със най-съществените му приноси:

1. Разработена е концепцията за система за научно обслужване на агробизнеса (СНОА). Тази система трябва да обхваща цялата верига от информация свързана с научните изследвания и разработки в селското стопанство и тяхното внедряване в практиката (10). Формулирани са основните направления на информацията, която следва да се включи в тази система. От практическа гледна точка е разработена информационно-съветническа система за отглеждане на животни в малки ферми (11).
2. Извършен е за първи път задълбочен анализ на инвестиционни и финансови посредници в земеделието в периода на преход към пазарна икономика. Използвайки съвременни методи и подходи е изследван механизма за финансиране и кредитиране в земеделието (13, 56, 79, 80). Формулирани са предложения за усъвършенстване на земеделската кредитна система (ЗКС) в България. За пръв път в страната е въведено понятието земеделска кредитна система, като е предложен адекватен модел за нейното приложение в конкретната обстановка в страната.
3. Извършен е критичен анализ на подготовка за прилагане на програма САПАРД в страната (14, 46, 48, 78). От методическа гледна точка е разработена методика за оценка на ефективността от приложението на програмата в четири степени. Установена е липсата на подходяща информационна система осигуряваща правилния мониторинг на изпълнението на програмата. Отчитайки факта, че в страната функционират единствено търговските банки логично е те да се насочат към големите земеделски производители, а средните и малките да останат извън програмата. В резултат от анализа е изведена нуждата от

създаването на специален гаранционен фонд, който да облекчи достъпа на малките земеделските производители до кредит. Направени са конкретни практически предложения относно повишаване на ефективността от приложението на програма САПАРД.

4. Изследвани са финансовите механизми и инструменти за развитие на селските райони на базата на новата институционална икономика и функционалния подход за изследване на финансовите системи (15). Задълбочено са изследвани процесът на правене на политика, както и мониторинг и оценка на финансовата политика в селските райони. От позицията на институционалната икономика е разгледан прехода от земеделски кредит към селски финанси, както и източниците за финансиране на селските райони. От теоретична гледна точка е изяснено понятието „микрофинансиране“. От гледна точка спецификата на местните условия е определен обхвата на микрофинансиране. Специално внимание е отделено на ролята на НПО и неформални финансови институции като важна част от финансовата система в селските райони. Специално внимание е отделено върху кредитните кооперации и тяхно значение за селските райони (75, 99, 102, 105). Извършена е оценка на небанковите микрофинансови институции от гледна точка на оперативния и финансовия капацитет на мениджърския екип. Небанковите финансови институции се намират по-близо до своите клиенти от търговските банки и предоставят по-гъвкави финансови продукти.
5. Използва се нов подход за анализ на финансовата система на селските райони, който показва необходимостта от реструктуриране на тази система чрез преход от кредити за стопанствата към развита система за финансиране, ориентиран към аграрните и други предприемачи. В резултат на това е усъвършенстван модела на ЗКС, отчитайки новите обстоятелства и навлизането на страната в преговори за присъединяване към ЕС (15, 44, 47). На базата на променените условия се доразвива концепцията за ЗКС, която намира своето съвременно звучене като Селска финансова система (СФС). Извършен е задълбочен институционален анализ на предимствата и недостатъците на отделните форми на финансовите посредници участващи в тази система като е отделено и специално внимание на ролята на държавата в този процес. Предложен институционален модел и законодателна рамка за развитието на финансови механизми в селските райони.

6. Разработен е адаптиран модел за оценка на кредитния рейтинг на земеделското стопанство, което ще подобри достъпа до кредити на земеделските стопанства (16, 43). От методическа гледна точка е дадено определение на кредитоспособността. На база на моделът на 5-те „С“ се разработва модел за оценка на кредитоспособността в земеделието. За целта са разработени в детайли модела на хоризонталния и вертикален анализ. Моделът е разработен въз основа на теорията за кредитния рейтинг.
7. Изследвано е влиянието на ОСП на микро ниво – земеделско стопанство относно използването на агроекологичните плащания (20). Анализът на влиянието на тези плащания е извършен от гледна точка икономическото състояние на стопанствата и от друга страна да се проследи влиянето на агроекологичните плащания върху тяхното развитие. Въз основа на направения анализ са разработени в практически план стратегии за развитие на стопанствата свързани с прилагането на агроекологичните плащания.
8. С научен и организационен принос е изследвана средата за развитие на микрофинансирането система в селските райони (17, 39). Изследвани са елементите на селската финансова политика. Предлага се формирането на консултативен комитет, който да координира усилията на Министерството на земеделието, Министерството на финансите и БНБ в определянето на тази политика. Предложена е схема за създаването на селска финансова система в страната като на национално ниво се създаде комитет по селска финансова система. За първи път е разработен конкретен адаптиран финансов модел на гаранционните фондове в земеделието. Специално внимание е отделено в анализа на взаимоспомагателните гаранционни схеми. Също така е разработена в практическо-приложен аспект „Примерна държавна гаранционна програма за земеделието”.
9. Теоретически е развит и използван съвременен методичен подход за **анализ на въздействието** на ОСП върху инвестиционното поведение на фермите, на базата на директните плащания (18, 37, 67, 68, 70, 72, 74). Изследван е техният ефект върху поведението на земеделските производители и по какъв начин те изразходват получените субсидии от ОСП. На база проведено анкетно проучване в необлагодетелстваните райони се установи връзка между получаваните директни плащания и извършваните инвестиции. Очакванията на фермерите са свързани с инвестиции в капиталови активи, към подобряване на

факторите за производство и на инфраструктурата в селските райони. В резултат от анализа се установява пряката връзка между плащанията на площ и инвестиционните разходи, докато тези свързани с компенсирането на разходи и добавки към цената имат неинвестиционен характер.

10. С практическа насоченост е изготвен инструментариум за отчети и **анализи**, свързани с управлението на фермите и прилагането на брутния марж, като съвременен подход за оценка на рентабилността на различните земеделски стопанства и технологии (24, 27, 36, 42, 45, 69).
11. Направен е икономически и финансов **анализ** на въздействието на подкрепата върху земеделските стопанства и оценка на резултатите от ПРСР върху полу-пазарните стопанства (19, 23, 33, 35, 60, 62, 65, 66, 68). Разгледани са различни определения за самозадоволяващо се стопанство, полу-пазарно стопанство и малки земеделски стопанства. Изследван е световния и европейския опит в дефинициите на тези типове стопанства. Разработена е методика за определяне размера на земеделските стопанства на база икономическия им размер, като стопанствата са разделени на малки, средни и големи. Дефиницията за малките земеделски стопанства е използвана в новия програмен период на ОСП 2014г.-2020г. В процеса на реструктуриране на говедовъдни пазарни и полу-пазарните стопанства се предлага да се използва анализът на реалните опции. Този метод е подходящ да се приложи поради високата степен на несигурност в земеделието. За пръв път в страната се прилага този методи при оценка на инвестиционните решения в земеделието, чрез анализа на дървото на решенията. Този подход се приложи на база изследвани земеделски стопанства в общ. Сливница. Използвани са четири вида опции: прекъсване на земеделската дейност; отлагане; отказване и преминаване към друг отрасъл на животновъдството. Приложението на анализа на реалните опции допълва традиционния метод на нетните парични потоци и допринася за включването на риска и несигурността в инвестиционния анализ в земеделието. Разгледана е и иновационната активност на земеделските стопанства (28, 29).
12. Извършен е теоретичен анализ на наличните инструменти за управление на риска в земеделието в България, както и оценка на въздействието им по отношение на ефективността при стабилизирането на доходите на земеделските производители (21, 25, 26, 31, 32, 41, 61, 63, 66, 76, 77, 84) . На база съществуващите подходи за управление на риска е акцентирано върху

холистичния подход за управление на риска. Направена е класификация на рисковете в земеделието. Определени са ограниченията свързани с разработването на пазарни инструменти за управление на риска. Специално внимание е отделено върху климатичните промени и управлението на риска. От теоретична гледна точка рисковете са сигментирани в няколко нива от гледна точка тяхното управление и разработване на съответните стратегии. Основавайки се на теорията за транзакционните разходи е разгледано функционирането на селскостопанските застрахователни пазари. Специално внимание е отделено на ролята на правителството в областта на управление на риска в земеделието въз основа на определени политически мерки, както и тяхната връзка с пазарните стратегии. Разработен е методически подход за управление на риска в земеделието на базата на клъстерния. Той включва клъстер за оценка на риска, три клъстера отговарящи на трите рискови слоя – производствен, пазарен и катастрофичен и заключителен клъстер.

13. Направена е оценка на приноса на ОСП за управление на ландшафта в икономиката на селските райони. Поради сложните функции на ландшафта той произвежда вторични ефекти, които са важни за заинтересованите страни в селските райони (земеделски стопани или други предприемачи), в резултат на което генерират потенциални пазари за нови дейности (51, 55, 59, 91, 92, 93, 97). Извършен е конкретен анализ на генерирането на тези ефекти, чрез които ландшафта допринася за стимулиране на икономиката на селските райони и е важен двигател за цялата регионална икономика.

5. Критични бележки

Към научноизследователската и преподавателската работа на доц. д-р Димитър Николов нямам критични бележки.

6. Лични впечатления за работата на кандидата

Познавам работата на кандидата в конкурса и съм свидетел на израстването му. Работили сме заедно в Института по аграрна икономика. Всичко това ме задължава и ми дава право да изразя впечатленията си за него като авторитетен, висококвалифициран и трудолюбив научен работник, търсен и уважаван от практиката специалист.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ: Във връзка с посочените по-горе приноси, въз основа на представената научна продукция, която е достатъчна по обем и качество, смятам, че доц. д-р Димитър Николов има несъмнени приносни моменти, с които отговаря на изискванията на Закона за развитие на академичния състав, Правилника за прилагане на ЗРАСРБ в Селскостопанска академия и предлагам да бъде избран за „Професор” в професионално направление 3.8. „Икономика, научна специалност „Икономика и управление (на земеделските стопанства).

18.11.20014 г.

гр. София

Рецензент:

(проф. д. ик. н. Иван Сираков)

